

Kitap Tanıtma

Risâletü'n fi't-Tenbih alâ ba'di'l-Esrâri'l-Mûde'ati fi ba'di Suveri'l-Kur'âni'l-Azîm ve'l-Furkâni'l-Kerîm

Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn er-Râzî, Tah. ve Talik: Dr. Bahattin DARTMA.
Dar-ı İbn-i Cevziyye, Ürdün, Birinci baskı, h. 1426, m. 2004.

Dr. Resul ÖZTÜRK

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kelam Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

Fahreddîn er-Râzî'ye ait bu risale Süleymaniye Kütüphanesi'nin çeşitli bölümlerindeki mevcut en eski beş nüshası esas alınarak tahkik edilmiştir. Muhakkik, Risaleyi tahkik etmeden önce Râzî'nin hayatı ve eserleri konusunda bilgi vermekte daha sonra da Risalenin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki beş nüshasını tanıtmaktadır. Risaleyi oluşturan dört surenin Kelâm açısından ele aldığı belirten muhakkik müellifin Mefâtihi'l-Ğayb tefsiri ve diğer kelâmî ve fikrî eserleri ile karşılaştırmada bulunmuş ve bunu dipnotlarda vermiştir. Fahreddîn er-Râzî'nin diğer eserlerini tahkik veya tercüme eden diğer bazı araştırmacıların bu Risaleden hiç bahsetmemeleri¹ bu eserin ilim çevrelerinde yeterince tanınmadığını göstermektedir. Biz de Fahreddîn er-Râzî'nin bu kıymetli risalesinin Türk ilim adamları tarafından da tanınması maksadıyla bu çalışmayı sunmak istemekteyiz. Özellikle onun Kelâmcı kişiliğini yansıtmaya ve seçtiği sureleri tam bir kelâm sistematigi içerisinde sunması bakımından önemli bulduğumuz bu risale örnek bir çalışma olarak görülmelidir.

Risalede Fahreddîn er-Râzî'nin Kelâmcı ve Müfessir kimliğinin bir arada sunulduğu görülmektedir. Fahreddîn er-Râzî Risaleye bu ismi verme sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu eseri, ezeli maksadı elde etmekten ve sıratı müstakime ulaştırmaktan mahrum olan bir çok müfessiri Kuran'ın bazı surelerinde tevdi edilen bir kısım sırların ortaya çıkmasında uyarı olması için kaleme aldım” (s.11). Fahreddîn

---

¹ Fahreddîn er-Râzî, *Kelâm'a Giriş (el-Muhassal)*, Çev. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F. Yay, Ankara 1978, s.7-9; Fahreddîn er-Râzî, *İslam İnançının Ana Konuları (Mealimu Usuli'd-Dîn)*, Çev. Nadim Macit, Erzurum, 1996, s.17-18; Fahreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillahi Tealâ ve's Sıfat*, Tahk, Taha Abdurrauf Sa'd, Beyrut, 1410/1990, s.12-14.

er-Râzî'nin bildik tasnif yöntemi² bu risalede de görülmektedir. O, Risaleyi dört kısma ayırır ve şu şekilde sıralar:

1. Bölüm: İhlâsiyyât (İhlâs suresinin tefsiri, s.12-28).
2. Bölüm: İhlâsiyyât, Nübüvvât ve Me'âd Konularını içeren Surenin Tefsiri (A'lâ suresinin tefsiri, s.29-52).
3. Bölüm: Me'âd Konusunun Sunumu (Tîn suresinin tefsiri, s.53-62).
4. Bölüm: Salih Amellerin Düzgün Bir Şekilde Yapılması (zaptı) ('Asr suresinin tefsiri, s.63-67).

Fahreddîn er-Râzî kendi sistematığına uygun düşen dört sureyi bu şekilde seçmiş ve tefsir etmiştir. Görüldüğü üzere bu tasnif tam anlamıyla bir kelâm tasnifidir.

Birinci bölümde İhlâs suresini tefsir etmiştir (s.12-28). Fahreddîn er-Râzî bu bölümde önce Kelâm ilminin akıl yürütme (istidlâl) metotlarından olan hudûs delili, teselsülün butlanı, Allah'ın cisim, mürekkebe ve mümkün varlık olamayacağını aklî öncüllerini belirledikten sonra tam anlamıyla tevhidi konu edinen İhlâs suresinin tefsirine başlamıştır. Daha önce sunmuş olduğu istidlâllerin zorunlu bir sonucu olarak bu alemin yaratıcısı ve düzenleyeni Allah olduğu bilinir. Allah'ın Samed ismine gelince o içerisinde herhangi bir boşluk bulunmayan, tek, bütün cihetlerden mutlak, içi ve dışı olmayandır ki Allah'ın mutlak ferdiyetini ifade etmek için Samed'in zikredilmesi yerindedir. O, Allah lafzının Samed'den önce zikredilmesi konusunda şöyle demektedir: “Önce mahlukatın yaratıcısının Allah olduğunu bilip daha sonra bununla O'nun mutlak bir ve bütün yönleri dikkate alınarak herhangi bir yönden mürekkebe olmaktan kesin olarak münezzehe oluşunu bilmeye tevessül edilince, lafzî terkinin aklî terkiye uygun olması için *Allah* lafzı *Samed* lafzından önce zikredilmiştir. Bu bilindikten sonra *Allah* lafzı O'nun bu alemin yaratıcısı, *Samed* lafzı da Allah'ın terkin oluşunun bütün yönlerden münezzehe olduğuna delalet etmektedir” (s.16). Fahreddîn er-Râzî'nin Allah'ın subutî sıfatlarının tamamının *Allah* lafzının içerisinde, selbî sıfatlarının tamamının da *Samed* lafzının içerisinde oluşunu (s.17) tespiti üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Onun bu yaklaşımı aynı zamanda Kuran'ın i'câzı için de önemli bir tespittir.

Fahreddîn er-Râzî daha sonra âlemin mürekkebe oluşunun onun varlığının mümkün olduğuna, bir müessire ihtiyacı bulunduğuna, bu müessirin hudus, adem ve beka durumları tartışılan bir yaratıcıya ihtiyacı olduğu şeklindeki yorumlarla Allah'ın varlığını, birliğini, kadîm oluşunu, âlemin sonradan yaratılmışlığını ve bir yaratıcının kudret ve ihtiyarı ile varlığını devam ettirdiğini ispat eder. Allah'ın kadir, alim ve mürid olduğunu ispat ettikten sonra O'nun hayy olmasının gerekliliği sonucuna varır ve böylece Allah lafzının subutî sıfatlara delalet ettiği şeklindeki görüşü-

² Fahreddîn er-Râzî, *Kelâm'a Giriş (el-Muhassal)*, Önsöz, s.9.

nü temellendirmiş olur. Samed lafzı üzerine yapmış olduğu yorumda Allah bir olması O'nun cisim olmasının, hacimli ve yer kaplayıcı olmasının, herhangi bir yer ve yöne mahsus olmasının, hulûlünün, bir yere mahal olmasının muhal olduğunu ispat eder. Allah'ın Samed olması aynı zamanda O'nun muhalefet ve müşâbehet yönünden bir benzerinin olmamasını gerektirir. Bunun sonunda yine *Allah* lafzının subutî sıfatlara, *Samed* lafzının da selbî sıfatlara delalet ettiği ortaya çıkmış olur. Daha sonra "Allah önce ilah olduğunu zikretmiş, sonra ilah oluşu vasıtasıyla Samed olduğuna tevessül etmiş, daha sonra da Samed oluşu üzerine üç hüküm bina etmiştir" (s.23) diyerek İhlâs suresinin devamında bu üç hükmü şu şekilde izah etmiştir:

1. *Lem yelid*, Doğmamıştır. Allah'ın *ehad* ve *samed* oluşu bunu muhal kılmaktadır. Çünkü doğmak bir şeyden neşet etmek, onun cüzlerinden bir kısmının kendisinden ayrılması, ayrılan cüzün büyüyüp gelişerek zât ve hakikat itibari ile ona denk olması demektir ki bu Allah için muhaldir.

2. *Ve lem yüled*, Doğurmamıştır. Yani başkasından doğmamıştır. Başkasından doğmuş olmak sonradan meydana gelmiş olmaktır ki bu mahlukata ilah olmaya engel bir durumdur. Halbuki O, mahlukatın ilahıdır. Bu durum yukarıda hudûs delili ile izah edilmiştir. Allah'ın *ehad* ve *samed* oluşu bunu da imkânsız kılmaktadır.

3. *Ve lem yekun lehu kufiven ehad*, Allah'a denk hiç bir varlık yoktur. Bu denk olamama var oluş yönüyle, başkasına muhtaç olma yönüyle gibi bir çok yönlerdendir (s.23-25).

Fahreddîn er-Râzî İhlâs suresini aklî ilkelere uygun olarak tefsir ettiğini ifade ettikten sonra beşer aklının bu sureden daha yüksek bir hakikate ulaşmasının imkânsız olduğunu savunur. İhlâs suresinin bu şekildeki yorumundan sonra ona katılmak mümkün değildir.

Risalenin ikinci bölümü İlahiyyât konularından sonra İlahiyyât, Nübüvvât ve Me'âd Konularını içeren A'lâ suresinin tefsiri ile devam eder (s.29-52). Fahreddîn er-Râzî bu surenin üç maksadı olduğunu ve bu maksatları şu şekilde sıralar:

1. Allah'ın varlığını ispat etmek. Surenin başından 5. ayetin sonuna kadar olan kısımda Hâkim olan Allah'ın varlığına canlının yaratılışı ve canlının bizzat kendisinin delil olduğu ifade edilir. Canlının düzgün yaratılması, her uzvunun düzgün şekilde belirlenmesi (takdir edilmesi) ve bu özelliğın bir sebebe yöneltilmesi Allah'ın varlığının delilleridir. Daha sonra bitkilerin durumları ile istidlâlde bulunulur. Bu surede önce hayvanın yaratılışı daha sonra da bitkinin yaratılışı ile istidlâlde bulunulması hayvanın bitkiden çok daha üstün olduğunu göstermektedir (s.29-34).

2. Bu surenin içerdiği konulardan ikincisi Nübüvvât (Peygamberlik) konusudur. Surenin 6-15. ayetlerinde bu konuyu ele alır ve Peygamberlik konusunun şu üç hususla tamamlandığını savunur: **a)** Peygamberin kendi zâtî durumu, **b)** Kâmil olmayanları kemâle erdirmeye çalışması ile ilgili durum ve **c)** Peygamberden bu kemâli kabul etmede yaratılmışların durumu (s.34-44).

3. Bu surenin ihtiva ettiği konuların üçüncüsü olan Me'âd meselelerini surenin 16-17. ayetlerini yorumlayarak ele alır ki bu ayetlerin me'âd konularını sunuşu tam, eksiksiz ve mükemmel bir izahdır (s.44). Manevî lezzetlerin maddî lezzetlerden bir çok yönden üstün olduğunu yine çeşitli delillerle ispat ettikten sonra ahiretin dünyadan üstün olduğu sonucuna varır (s.45-49). Surenin sonundaki 18 ve 19. ayetler şunu anlatmaktadır: Allah tarafından indirilen bütün kitapların maksadı İlahiyyât, Nübüvvât ve Me'âd konularını sunmaktır ki birincisi Allah'ı bilmek (Ma'rifetullah), ikincisi Peygamberliği (Nübüvvât) bilmek ve üçüncüsü de öldükten sonraki hayatı (Me'âd) bilmektir. İnsanın mutluluğu ancak bunları bilmekle gerçekleşir (s.49-52).

Risalenin üçüncü bölümü "*Me'âd Konusunun Sunumu*" başlığını taşımaktadır (s.53-62). Fahreddîn er-Râzî'nin me'âd konusunu ele alırken 'tefsir' kelimesi yerine 'takrir' kelimesini kullanması bu konuda akli yorumun fazla bir geçerliliğinin olmadığı şeklinde anlaşılabilir. Nitekim bu konuyu oldukça kısa tutması da bunu göstermektedir. Risalenin bu bölümü Tîn suresinin tefsiri ile devam eder. Bu sure ile ahiretin varlığının delilleri ortaya konulur. Tîn suresinde Allah dört şeye yemin etmiştir. Şu iki şeyden dolayı Allah dört şeye yemin etmiştir: 1) İnsanın en güzel surette yaratılması, 2) Allah'ın daha sonra onu bu mükemmel ve üstün yaratılıştan aşağıların en aşağısına indirmesidir. İnsanın hayatının evreleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. İnsan, hayatının belli dönemlerinde güçlü ve kuvvetli iken belli dönemlerinde de güçsüz ve kuvvetsiz olmaktadır. Hakîm olan Allah'ın insanı bunca güzellikleri vererek mükemmel bir surette yarattıktan sonra onu perişan bir hale sokmasının hikmeti ne olmalıdır? Bu sorunun cevabı bir sonraki ayet olan "*iman edip sâlih amel işleyenler müstesna, onlar için kesintisiz ecir vardır*" ifadesidir. Bu da ahiretin varlığını göstermektedir. Ahiret saadetini dikkate almaksızın bedeninin en güzel şekilde yaratılıp sonra da aşağıların en aşağısına indirilmesinin abes olduğu, Allah'ın hikmetinde bir kusur teşkil ettiği, O'nun rahmetinde kusur bulunmasının saçma bir görüş olduğu ve ebedî saadetin inkarının çok yanlış bir görüş olduğu böylece ortaya çıkmış bulunmaktadır. Allah'ın hâkimlerin en hâkimi olması ahiretin varlığına kesin olarak hükmetmenin de doğru olmasını gerektirir.

Risalesinin dördüncü bölümü "*Salih Amellerin Düzgün Bir Şekilde Yapılması*" konusunu ele almaktadır (s.63-67). Fahreddîn er-Râzî bu başlık altında 'Asr suresinin tefsirini yaparken yine kendine özel yöntemi ile bu surede de Kelâmî yorumlarda bulunur. 'Asr suresinde insanın zahirî ve bâtinî duygularına işaret edildiğini, insanın bazı yönleri ile hayvanî, bazı yönleri ile de melekî olduğunu ifade eder. İnsanın mutluluğu şu dört mühim noktanın bir araya gelmesi ile ancak gerçekleşebilir: **a)** Vehbî ilimlerle nazarî kuvvet bakımından üstün olması yani iman etmesi, **b)** Amelî kuvvet bakımından üstün olması yani sâlih amel işlemesi, **c)** İlim ve inanç konusunda insanları fikrî yönden olgunluğa erdirmesi yani hakkı tavsiye etmesi ve **d)** Fiilî ve amelî konularda insanları kemâle erdirmesi yani insanlara güzel ve zor olan işlere

---

karşı sabretmelerini tavsiye etmesi. İnsanın hüsrandan kurtulması ancak bu dört unsurun bir araya getirilmesi ile mümkün olur.